

Igor Grdina

KRATKA ZGODOVINA SLOVENSKE ZEMLJORADNIŠKE IN SLOVENSKE REPUBLIKANSKE STRANKE ANTONA NOVAČANA

V zgodovino slovenskega naroda 10. november 1921 ni vpisan z mastnimi črkami. Celo nasprotno: komajkomu sta znani pomembnost in znamenitost dne, ko je v Celju, tem tedaj »najlepšem in najperspektivnejšem slovenskem mestu«, ¹ prišla na svetlo prva številka Naše Vasi, enega najradikalnejših glasil demokratičnega slovenstva. Ne le za življenje Kraljevine SHS, temveč tudi nasploh. Bil je to duševni otrok dr. Antona Novačana, tedaj pisatelja in politika, pozneje pa še odvetnika in diplomata, ki je pozabljen in prezrt pal na tuji zemlji: zato, ker — vsaj uradna — slovenska domovina zanj ni imela niti pol toliko srca kot on zanj. Poskrbela je celo, da je njegovo tehtno delo zagrnil skoraj popoln molk; strastem sovraštva je zapadla bolj, kot bi bilo primerno, saj jih je zasejala tudi v znanost, tako da se je le-ta dolgo časa mogla in morala ukvarjati zgolj z zgodovino enega družbenega razreda, celo samo s preteklostjo ene same njegove (ali pa tudi ne) miselne smeri. Toda kot vse, tudi vsaka babilonska sužnost mine; vrti, spreminja čas se brez prestanka. Tudi dr. Novačan doživlja to razveseljivo usodo. Nekoliko pozno, a vendarle.

Slovenski narod je konec Avstrije dočakal z velikimi upi glede toliko žene Jugoslavije, ki jo je 29. oktobra 1918 ob desetih dopoldne z balkona ljubljanskega deželnega dvorca proglasil Ivan Hribar s tem, ko je množico pod seboj nagovoril kot »državljane in državljanke svobodne Jugoslavije«. ² Le nekaj ur pozneje je hrvaški sabor vključil tudi hrvaško troedino kraljevino v novonastalo državo južnih Slovanov bivše habsburške monarhije, ki pa se je že 1. decembra istega leta združila s Kraljevino Srbijo v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev. To naj bi bilo ustavna in demokratična parlamentarna država monarhičnega tipa, kakor je tedaj obljubil in pozneje s prisego na ustavo zanjčil regent Aleksander, pa to prisego kot kralj tudi prelomil. Navdušenje in zanesenost prvih jugoslovanskih dni so kaj kmalu zamenjali treznejši razmisleki o oblasti. Ob prvih volitvah — edinih vsaj formalno docela demokratičnih za jugoslovansko volilno telo — še ne docela (bila je pač Martinova nedelja, ko se je volilo ...): relativno večino si je priborila stranka vsejugoslovanske ne le politične, temveč tudi nacionalne koncentracije, Jugoslovanska demokratična stranka. Tesno ji je sledila stranka velikosrbstva, Pašićeva Narodna radikalna stranka. Na četrto mesto se je uvrstila edina stranka zgolj enega razreda, Komunistična partija Jugoslavije, sicer v narodnem vprašanju dvojček demokratov. Na Hrvaškem in v Sloveniji sta zmagali stranki nacionalnega programa in populističnega družbenega koncepta (kakor NRS v Srbiji): Hrvatska republikanska seljačka stranka, ki je bila po moči na tretjem mestu v državi, in Slovenska ljudska stranka. Prva je prisegla na (kon)federalizem, druga na avtonomizem — obe pa sta pozneje tozadevna programa pramatično zavrgli, pri čemer so Hrvati za to na predvečer II. svetovne vojne dosegli vsaj tisto, kar so terjali Slovenci, ki niso dosegli ničesar. Kljub takšnim volilnim rezultatom centralisti niso mogli kar tako skrbati večine, ki bi skrojila ustavo po njihovi meri: komunisti niso pristajali na nadrazredno usta-

¹ Naša Vas, 5. številka, letnik I, Celje, 8. dec. 1921, 1, 2. V našem pisanju smo pustili mnogo trditev in znak, ki sta jih dala med ljudi oba Novačanova časnika, ne glede na njihovo spornost — kajti gre nam za zaznanje konkretne miselnosti, ki je v nekem času dejavno vplivala na podobo nekega družbenega prostora in njegovih struktur.

² I. Hribar, Moji spomini II, Ljubljana 1984, 275.

vo, kakršna je bila edina sprejemljiva za nadrazredne »jugoslavenarske« in velikosrbske centraliste. Zato sta obe najmočnejši stranki tipali proti centralizmu ne docela nenaklonjenim strankam. Na pripravljenost za asistenco pri svojem ustavnem projektu sta našleteli pri Jugoslovanski muslimanski organizaciji, Džemijetu in delu zemljoradniško-samostojnokmetijskega bloka, ki je ravno ob vprašanju ustave razpadel: Samostojna kmetijska stranka je vstopila v vladno koalicijo — njen šef Ivan Pucelj je postal minister za kmetijstvo, poslanec Urek pa še prej podpredsednik Narodne skupščine —, medtem ko so zemljoradniki spričo neporavnanih računov s Pašičem pretežno ostali v opoziciji. Novopečeni kmetijski minister Pucelj je Novačana, ki se je o volitvah na vso moč ponujal za kandidata SKS, a so ga tovariši zrinili s strankine liste, vzela za tajnika v svoje ministrstvo, da bi tako prilepil obliž na njegovo ranjenost s političnim neuspehom... Toda Novačanu to ni bilo dovolj: z Avramovičem, miselnim in siceršnjim vodjem srbskih zemljoradnikov, je skoval zaroto zoper samostojneže, ki se je pozneje izkazala za katilinsko, torej docela propalo. Z zadevo se je seveda na koncu koncev okoristil tretji: v Rimu Cezar, na Slovenskem pa njegova lokalna izdaja, Korošec. Neposredna tekmeča, Novačan in Pucelj, sta mu s svojim spopadom samo pomagala, kakor Katilina in Cicero nekdanj vladarju rimskega naroda in njegove svobode... Zgodovina se ponavlja, dasi se nikoli ne ponovi!

Tako je torej prišlo do znamenitosti 10. novembra 1921: z naslonitvijo na Avramovića je Novačan ustanovil svoje prvo glasilo, ki ga je naslovil enako kot dve knjigi novel, izšlih še za dni rajne Avstrije. Naš Katilina je rimskemu kot demagog vsaj enakovreden, nima pa za seboj temu primerne gmotne opore. Zatorej je list po volji svojih finančnih botrov prisiljen podnasloviti kot glasilo Zemljoradniške stranke za Slovenijo. Da pa bi ne bil preveč odvisen od srbskih prijateljev, ki bi kdaj utegnili njemu, samozvanemu potomcu knezov Celjskih (če ne zakonskemu pa vsaj izvenzakonskemu³), narekovati misli — docela nezaslišano, kajti kdor ima v svojem grbu zvezde, mora k zvezdam! —, se je na svojih popotovanjih med izvirom in izlivom Save ozrl tudi po Zagrebu, točneje Radiću. Kako je le-ta sodil Novačana pri njegovih prvih podvigh, dobro kaže pismo Karla Häuslerja, dovolj vidnega člana vodstva HRSS, sicer mladostnega prijatelja našega Katiline: »Stojimo pred epohalnim promjenama u Evropi, u kojima treba Slovenci da se snađu, ako im je mila i draga sloboda. Ti /Novačane/ si se stavio na čelo seljačkog pokreta u Sloveniji i na tebi leži teret velike odgovornosti. Imam u tebe potpuno poverenje, da ćeš se snaći u zgodama i nezgodama. Na moje najveće čudo Radić je održao expose o Našoj vasi i Revoluciji na poslednji sjednici (25. 3. /1922/). Kazao je, da Revolucijom, Našoj vasi i Autonomistom pukoše klješte, kojima su Srbi držali Hrvate sa zapada. Za te /Novačane/ lično opazio je, da si »vezan« prema Avramoviću /ki ga Radić ni ravno ljubil, ker je bil ta Srb monarhist — bi pa vseeno utegnil postati hrvaškemu vodji koristen nezadovoljnež z uradno, Pašičevo politiko velike večine svojega naroda/, jer si od njega dobio novac za Našu vas.«⁴ Vodji Hrvatov je med Slovenci tedaj še vedno najljubši krog okoli Avtonomista; zanj se je pri Radiću zlasti potegoval »fiškalčić Maček (bedaček)«.⁵ Novačan bo kmalu moral spoznati, da teče Sava z denarjem vred samo na jug; če kane kaj proti severu, bodisi iz Beograda bodisi iz Zagreba, je to le miloščina zvestemu hlapcu. Takšna varijanta pa za dediča knezov Celjskih, ki so gospodovali drugim, ne drugi njim, res ne prihaja v poštev: tako se ves čas iz-

³ B. Hartman, Celjski grofje v zgodovini slovenske dramatike, Ljubljana 1977, 87.

⁴ Tako pravi Novačanov najmočnejši literarni lik in v bistvu do neke mere avtorjev alter ego, monumentalni Herman Celjski. Glej Pugelj, Novačan, Golar, Izbrano delo, Ljubljana 1971, 194.

⁵ M. Plank, Doktor Anton Novačan in njegova Slovenska republikanska stranka, Celjski zbornik 1987, 246, 247.

⁶ Isto.

hajanja Naše Vasi in njenega naslednika Republikanca razlegajo po Novačano-vih pisanjih bridke tožbe, ki pričajo o denarnih zagatah svojega avtorja.

Uvodnik prve številke Naše Vasi ne dopušča nobenega dvoma, kakšno smer bo list ubral. Najhuje udari po SKS, ki »diha popolnoma na radikalno-demokratske škrge, se izgublja v vladnih poslih /ter/ zanemarja svoj šibki program in svoje volilce.«⁷ Naprej stoji, »da bo Naša Vas dostojen list, kakor je dostojen naš pravi kmet. Kdor bo iskal v ... listu šimfanje in surovo blatenje vsega in vsakogar, ki ni z nami, ta seveda ne bo zadovoljen. Mi ne bomo nikogar posebej napadali, ampak se bomo trudili, da zopet obudimo v Slovenstvu spoštovanje osebe, zakaj vsak državljani naše svobodne Jugoslavije ima pravico, da misli po svoje in govori po svoje, kakor mu je Bog glavo ustvaril. Naše orožje je resnica, trda in neizprosna, ki bo s svojim svetlim žarom preganjala laž in hinavstvo v sedanjih političnih razmerah. Predvsem pa bomo pobijali: 1. Avstrijski revmatizem, v kolikor še boleha za to boleznijo ... « naši kraji in ljudje; »2. Rimski klerikalizem kot politično idejo, katere se poslužujejo Italijani, da bi Jugoslavijo ohromili in oslabili, nikoli pa vero kot tako in ne duhovščine; 3. Nedostojno klečeplazenje pred Beogradom in Srbi, ker hoče ... naša slovenska gospoda napraviti iz Beograda drugi Dunaj, Srbe pa gospodarje nad nami, kakor so bili Nemci, medtem ko mi pravimo in hočemo, da je Beograd naša prestolica, Srbi in Hrvati pa nam enakopravni brati, ki jih ljubimo in spoštujemo ... Vabimo ... v naš krog kmete in delavce, kakor tudi duševne delavce. Vsi smo prišli iz vasi.«⁸ »Politična smer lista je dana s programom zemljoradniške stranke.«⁹

Prva točka, prioritet je torej narodnostna, druga je precej ostro zašpičena proti SLS, ki ji je edini izmed slovenskih strank mogoče očitati rimski klerikalizem (SLS je po ne predolgem miselnem ovinku razglašena kar za italijansko agenturo: šesta številka Naše Vasi klerikalce naravnost retorično sprašuje, ali ljubijo Jugoslavijo bolj od klerikalizma — očitno se obe ljubezni med seboj izključujeta, saj je rimski klerikalizem hlapčevanje Italijanom!), tretja pa zoper vse ostale naše stranke, ki so pač mogle uspevati samo v ponižujočih zvezah z velikosrbskim (radikalnim) ogrođjem vsakokratne starojugoslovanske vladne koalicije.

Od srbskih zemljoradnikov privzeti program pa je, na kratko, takle:¹⁰ temelj vsega družbenega življenja je kar najširša politična in gospodarska demokracija, zasnovana na državljanskih svoboščinah posameznika (splošna, enaka in tajna volilna pravica za oba spola nad enaindvajsetim letom, svoboda govora, zborovanj, tiska, združevanj, gibanj in veroizpovedi, zjamčenost pisemske tajnosti ter nedotakljivost stanovanja). V zunanji politiki se deluje za združitev vsega jugoslovanskega naroda, ki je v krvi ustvaril državo Srbov, Hrvatov in Slovencev (torej unitarizem — tudi zato Novačanova zveza s srbskimi zemljoradniki ne bo dolgotrajna!), od Primorske in Koroške do Soluna. Na znotraj je potrebno doseči enotno vrhovno narodno predstavništvo (to je z Narodno skupščino Kraljevine SHS že delovalo) in samoupravno ureditev (= popolna nevplivnost višjih oblasti na nižje v opravkih, za katere je zakonjena samouprava) občin ter oblasti v ozemeljskem obsegu, ki ga terja večina prizadetih. To za Slovence pomeni zedinjeno vsaj jugoslovansko Slovenijo, ki ji tedaj grozi nemoralna razdelitev na dve oblasti, za kar je po Novačanu odgovoren predvsem prosluli kmetijski minister Pucelj.¹¹ Vojska mora biti narodna, ne pa militaristična: vsakdo naj brani domovino tudi kot državljani, ne le kot vojak. Gospodarska osnova države je kmet (Novačan: »Zemlja je, ki vse

⁷ Naša Vas, 1. št., letnik I, Celje, 10. nov. 1921, 1.

⁸ Isto.

⁹ Isto.

¹⁰ Naša Vas, 2. št., letnik I, Celje, 17. nov. 1921; 3. št., letnik I, Celje, 24. nov. 1921; 4. št., letnik I, Celje, 1. dec. 1921; temeljne točke programa so dosegljive tudi v: M. Plank, n. d., 248–251.

¹¹ Naša Vas, 3. št., letnik I, Celje, 24. nov. 1921, 3.

živi!»¹²), ki ga je potrebno politično (vaški sveti), gospodarsko (zemljo tistemu, ki jo obdeluje; združništvo — a utemeljeno na privatni lastnini!), izobrazbeno (šolstvo) in sploh (zdravstvo, PTT itd.) dvigniti. Prenehati je treba s favoriziranjem mest, ki pa po mnenju zemljoradnikov tudi ne smejo biti zapostavljena. Temeljna enota strankine organizacije je vaški svet, ki kani postati, ko pridejo zemljoradniki na oblast — po demokratični poti (tudi vaški sveti se morejo vzpostaviti samo z demokratično volitvijo) —, tudi osnova samouprave. Strankina ideologija je vsekakor usmerjena k nemu sloju, kmetstvu, ni pa sovražna drugim, kakor recimo marksistična, na kateri temeljijo razredni (nekoliko pa tudi narodni) socialisti vseh mogočih in nemogočih metod, strategij, taktik, strank, frakcij, ministrstev in tajništev.

Peta številka Naše Vasi nato stavi zelo radikalne zahteve po vzpostavitvi posebnega katoliškega patriarhata za Slovence in Hrvate, ki mu naj patriarha izvoli Narodna skupščina. Stvar naj potrdi kralj (monarhizem!), posveti pa papež.¹³ Hkrati že letijo nove strelice proti SLS — ta ne more postati vsedržavna stranka in torej nikoli ne bo v parlamentu večinska. Zato je obsojena na večno statiranje v državni politiki, kar je za Slovenijo, kjer je najmočnejša vseh strank, usodno.¹⁴

Sedma, božična številka glasila slovenskih zemljoradnikov pojasnjuje, zakaj se Novačanovo gibanje imenuje zemljoradniško: kmet naj bi pri nas menda pomenil zgolj bogatega kmeta — in stranka tega je SKS, kjer kraljujejo kmet-ski baroni, mesarji in mešetarji —, okoli Naše Vasi pa se zbirajo in organizirajo vsi, ki delajo na zemlji in sploh, kajti tudi delavstvu so vrata odprta. Le »ko bosta srečna, zdrava in zadovoljna kmet in delavec, bo srečen, zdrav in zadovoljen ves svet.«¹⁵ Delavski ekskluzivizem socialistov, za katere je kmet kmetsko veličanstvo, je škodljiv in protinaraven, kajti v Jugoslaviji vlada 10 odstotkov meščanov kapitalistov 90 odstotkom kmetov in delavcev, kar je krivično nasilje, vsako nasilje pa rodi odpor.¹⁶ Ker so torej socialisti skupaj s svojo ideologijo zoper kmeta, je rešitev vseh ponižanih in razžaljenih edino v zemljoradniškem gibanju.¹⁷

Hkrati začenja list boj tudi na gospodarski fronti: vsem somišljenikom in naročnikom svetuje kupovati (vsaj v Celju, kajti od drugod še ni dosti oglaševalcev) samo pri tistih trgovcih in podjetjih, ki Našo Vas podpirajo z inserati. Edino pri njih je kvaliteta zajamčena po zmerni ceni: zvestoba za zvestobo...¹⁸

Začetek leta 1922 prinese veliko ofenzivo Novačanovega političnega kroga: klerosi (= klerikalci v slovenski zemljoradniški terminologiji) so razglašeni za malopridne izkoriščevalce verskih čustev slovenskega naroda — zatorej naj si ves svet zapomni, da se zemljoradniki še niso sprli z Bogom, če so se skregali s kakšnim duhovnikom.¹⁹ Naša najhuje zavožena stranka pa je izven vsakega dvoma SKS. »Kdor ima oči, naj vidi, kdor ima ušesa, naj sliši!«²⁰ Samostojneži so najprej mešetarili z radikalcem Protićem, ki jim je obljubil 2 milijona kron, vendar operacija ni uspela, ker je posredoval dr. Korošec. »Nato so se obrnili... na vodjo slovenskih demokratov g. dr. Žerjava. Ta jim je v neki vili v Bohinjski Bistrici izročil in odštel na roke

400.000 kron.

Ko so gg. Drofenik, Mermolja in Kušar /prisoten je bil še g. Majcen/ prejeli ta denar, ni bilo zraven g. Ureka. Pritekel je par dni pozneje h g. Žerjavu in v zadregi mencial klobuk pred njim. Na vprašanje g. dr. Žerjava, zakaj se drži tako kislo, je odgovoril g. Urek, kako ni prav, da so drugi dobili vse, on

¹² Naša Vas, 7. št., letnik I, Celje, 22. dec. 1921, 1.

¹³ Naša Vas, 5. št., letnik I, Celje, 8. dec. 1921, 1.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Naša Vas, 6. št., letnik I, 15. dec. 1921, 1, 3.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Naša Vas, 7. št., letnik I, Celje, 22. dec. 1921, 3.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Naša Vas, 1. št., letnik I, Celje, 10. nov. 1921, 1.

²⁰ Naša Vas, 10. št., letnik II, Celje, 19. jan. 1922, 1.

pa nič. »Bi vi tudi radi denar?« vpraša dr. Žerjav hudomušno. »Seveda bi, gospod!« je zajecjal g. Urek. G. Žerjav odide nato v drugo sobo in prinese in odšteje strmečemu g. Ureku 30.000 kron na roko. Na vprašanje br. Kuralta,²¹ če mu ni žal za tisti denar, ko so se vendar samostojneži v prvem začetku pridružili v Beogradu zemljoradnikom, je odgovoril ... g. dr. Žerjav: »Bežite, bežite, kadar jih bomo nicali, jih bomo že imeli.« In »imeli so jih, kadar so hoteli, kadar so jih nicali. Zdaj razumemo, zakaj so samostojneži izdali in zapustili zemljoradnike, zdaj razumemo njihov »patrijotizem«, s katerim so glasovali za slabo ustavo ... Zdaj razumemo, zakaj zida Urek hišo iz betona in hrastja, zdaj razumemo sladke oči Drogenika, zdaj razumemo, zakaj Mermolja posestvo prodaja in novo kupuje.«²²

Ko sta 28. decembra 1921 samostojneža Urek in Mermolja zborovala v celjskem Narodnem domu, je br. Mahen, bodoči Novačanov tast, z ognjevitim govorom njun shod razbil ter najboljše može (do 2/3 prisotnih, po Naši Vasi) odpeljal v gostilno Angel, kjer pa jih je že pričakoval dr. Novačan in nato sam zboroval. Ožigosali so najprej vrli možje zemljoradniški »samostojno baharijo« in njeno kupčijo z demokrati, potem pa izvolili pripravljalni odbor za ustanovitvev Slovenske zemljoradniške stranke, kajti dotlej se je Novačan trudil pod firmo Zemljoradniške stranke za Slovenijo, kar je pomenilo le izpostavo Avramovičevega gibanja pri nas, ne pa še samostojnosti. Odboru je predsedoval br. Mahen, posestnik iz Trnovelj pri Celju, ob strani pa so mu stali bratje Kuralt (kot poverjenik za Gorenjsko), Grobovšek (poverjenik za Dolenjsko) in Dolinar (poverjenik za savsko dolino).²³ Veliki režiser dogajanja, dr. Novačan, ostaja zaenkrat še skrit v ozadju; je zgolj glavni, odgovorni in sploh urednik ter izdajatelj in lastnik strankinega glasila. Naša Vas tako preneha biti organ Zemljoradniške stranke za Slovenijo in postaja z vsako številko odločnejše list povsem samostojne Slovenske zemljoradniške stranke.

Na reakcijo samostojnežev ni treba dolgo čakati: 14. Naša Vas že poroča o tožbi prizadetih poslancev SKS zoper Novačana in Mahna, ki sta najhuje udrihala po njih. Slednjima je že na svečnico 1922 jasno — potem ko je o tem govoril v Središču šef štejserske izpostave JDS, dr. Vekoslav Kukovec —: 1. da so samostojneži z demokrati sklenili pogodbo, ki se lahko objavi in ki je pisna, 2. da voditelji SKS niso zavrnili denarnega prispevka demokratov za tisk in agitacijo, 3. da so samostojneži po prejemu denarja pogodbo prelomili, 4. da je poslanec Urek podjetej le v tem, da javno taji, kako so demokrati žrtvovali težke stotisoče (namreč kron) za SKS, 5. da SKS zanemarljivo volilce in gre strahovito nazaj.²⁴ Pravdo pa oba zemljoradnika (9. decembra 1922) izgubita. Nista namreč mogla dokazati, da so stotisoči šli v žepe samih poslancev in ne za stranko, kakor sta bolj trdila, kot samo namigovala.²⁵ Zato pa poslanci SKS niso mogli utajiti svoje kravje kupčije z demokrati, kar je bila za Novačana, ki je — uklanjajoč se nasilju oblasti — plačal občutno globo, velika moralna zmaga. Očitna je težnja našega Kataline, da zagospodari nad neklerikalnim delom slovenskega kmetstva, ki ga je 1920. leta obvladala SKS. Da se je ta grožnje zavedala, priča dopisnica, ki je priromala v glavni stan slovenskih zemljoradnikov (hkrati tudi uredništvo Naše Vasi) — Celje, Razlagova (sedaj Čuprijska) 11 — z obljubo, da bodo samostojneži z Novačanom fizično obračunali. Ta jim kliče, naj kar poskusijo: naleteli bodo na kamen!²⁶

Novačan pa vidi svojo možnost še pri eni skupini volilcev — pri tistih, ki so leta 1920 glasovali za komuniste. Njihova stranka je bila po atentatu mark-

²¹ Zemljoradniki so se med seboj naslavljali brat, samostojneži so bili tovariši, socialisti vseh barv in baž pa sodrugi.

²² Naša Vas, 8. št., letnik II, Celje, 5. jan. 1922, 1, 2. Mi moremo pristaviti le še to, da zdaj tudi razumemo, zakaj se SKS imenuje za samostojno, ker se stranke v imenu največkrat označijo s tistim, česar ne premorejo!

²³ Naša Vas, 8. št., letnik II, Celje, 5. jan. 1922, 1, 2.

²⁴ Naša Vas, 14. št., letnik II, Celje, 16. feb. 1922, 2.

²⁵ Republikanec, 3. št., letnik I, Celje, 14. dec. 1922, 3.

²⁶ Naša Vas, 11. št., letnik II, Celje, 26. jan. 1922.

sistično usmerjenih teroristov na notranjega ministra Draškovića in regenta Aleksandra onemogočena in prepovedana. Deveta številka Naše Vasi tako prinaša propagandni dialog med zemljoradnikom in komunistom — moramo priznati, da precej daljnoviden — »K: O Rusiji se da reči le to: Ali veruješ ali ne veruješ. Vse drugo so prazne čenče in klepetulje. — Z: Jaz gledam in pravim, da je Rusija svet zase in da ne gre ruskih razmer presajati k nam v Jugoslavijo... — K: Vidim v kapitalistu sovražnika, pa naj si je domačin ali tujec. — Z: Da, toda proti domačim zgagam se lahko boriš s svojim jezikom, s svojo pravico državljana, z zakoni, o katerih ti soodločuješ /torej: samo zakonita pot, nič revolucionarnih pobojev!/. Kakorkoli ste vi komunisti internacijonalni, vam nič ne pomaga, ker narodnost ostane narodnost... Komunistem je kot ideja nemogoča,²⁷ dokler je človek človeku volk in dokler ni na svetu toliko mleka, kakor je vode, in kruha, kolikor je prahu in blata... Bodi pameten in se pridruži nam zemljoradnikom... Mi se držimo pameti, Jugoslavija še ni zrela za republiko. — K: Zdaj vidim, da imaš prav. Spokorim se in sprejemem tvoj program... povsod raznesem, da je rešitev delavca v zvezi z zemljoradnikom. — Z: Mi delamo odkrito in pošteno. Laž in nasilje, tudi če se vezeta z uspehom, nimata ne sreče ne obstanka. Mi delamo odkrito in pošteno, pomni to.« Oba se na tem mestu zadovoljna razideta, a nenadoma komunist oblastno pljune za zemljoradnikom: »Kaj se ne začne privatna lastnina v trenutku, ko drživa vsak svoj kos kruha v rokah? — Z: Dobro si vprašal in že s tem odgovoril sebi in tisočem. — K: In kje se neha privatna lastnina? — Z: V grobu.«²⁸ Privatna lastnina torej ni vir vsega zla na svetu — očitno je po Novačanu zlo ali dobro v človeku odvisno zgolj od človekove svobodne volje, ni pa determiniranosti z okoliščinami (tudi posestnimi), ki ga obdajajo in s svojimi fenomenskimi lastnostmi pritiskajo na njegovo, pollaščevalno duševnost. Glede republike pa bo Novačan kmalu povsem nasprotnega mnenja.

V dneh pred formalno ustanovitvijo Slovenske zemljoradniške stranke — dogodila se je na Jožefovo 1922 — Novačan s svojimi mislimi izpopolni ideološko podobo slovenskega zemljoradniškega gibanja, ki se je dotlej naslanjalo na Avramovićeve temelje brez pridržkov. Pridiga o prav mitični »večni moči zemlje«: »Zemlja, ki nam daje kruh, je... vir vsega življenja in razmerje med človekom in zemljo je najvažnejši temeljni kamen velike stavbe, ki se imenuje človeška družba... In vedno, kadar se je človeštvo odtujilo zemlji, kadar se je prevzelo in jelo zidati svoje Babilonske stolpe, ga je zadelo maščevanje zemlje: Padlo je blagostanje v deželi, zazibale so se osnove družbenega reda, padel je ugled dotične države... neobhodno je potrebno, da zemljoradniki iz celega sveta, zavedajoč se svojega velikega pomena za družbo, za državo, za narod in demokracijo, gremo skupno na delo, da izvršimo svoje velike naloge. Zakaj cilji so nam isti. Ista ljubezen nas veže za košček zemlje, na katerem živimo in se borimo, in če je potrebno, katero tudi žilavo branimo. Skupno nam je tudi spoznanje, da je samo zdrav človek, ki obdeluje zemljo, pravi vir moči v vsakem narodu in da je trajno samo tisto, kar je v soglasju s prvimi zakoni nature... vse drugo, kar se ji zoperstavi, je obsojeno na smrt in pogubo. Skupno nam je tudi hrepenenje po svetovnem miru.«²⁹ — »V boj za našo zemljo in naše pravice!«³⁰ — »Človek, iz zemlje si, »na zemlji živiš in v zemljo se povrneš.«³¹ Dikcija članka nedvomno izdaja krepko Novačanovo roko. Poleg projekta pravcave kmečke internacionale — toda ne takšne, kot so jo v Sovjetski

²⁷ Kaže, da ga je Novačan dobro poznal. Za božič 1921 Naša Vas omenja Marxa, Lassalla, Engelsa in Proudhona, resda v precej zanesenem pesemskem besedilu, a vendar! Naša Vas, 7. št., letnik I, Celje, 22. dec. 1921, 3.

²⁸ Naša Vas, 9. št., letnik II, Celje, 12. jan. 1922, 1.

²⁹ Naša Vas, 12. št., letnik II, Celje, 2. feb. 1922, 1. Kako Novačanovo gibanje predstavlja pravzaprav projekt historične avantgarde, dokazuje tudi njegov prispevek k slovenski kulturi — prvo dadaistično besedilo na naši zemlji, objavljeno v Naši Vasi, 7. št., letnik I, Celje, 22. dec. 1921, 4.

³⁰ Naša Vas, 19. št., letnik II, Celje, 23. mar. 1922, 1.

³¹ Naša Vas, 12. št., letnik II, Celje, 2. feb. 1922, 1.

zvezi ustanovili kot privesek delavske Kominterne — najdemo v teh besedah tudi praosnutek današnjih alternativnih gibanj: razvoj mora biti le v skladu z naravo, sicer bo poguben babilonski stolp civilizacije, ki se bo čez čas zaradi upora naravnih moči in ravnesij zemlje zrušil. Mir in demokracija sta temeljnega pomena za zunanje in notranje življenje družbe. Svojo voljo po vodilnem mestu v družbi Novačanove ideje legitimirajo s pripadnostjo največjemu delu in najglobljemu temelju človeške civilizacije — kmetstvu, ne tako kot npr. komunisti s samozvano največjo naprednostjo in umišljeno zgodovinsko nujnostjo, s katerima tedaj in pozneje opravičujejo lastno tiransko teptanje demokratičnih teženj celo svojih pristašev (kaj šele drugih!). Naš Katilina nikakor ni kak lokalni um, v sebi vsekakor nosi svetovne ideje, žal pa ne tudi njim primerne vztrajnosti.

Naša Vas povzdigne svoj glas tudi proti usmrnitvi komunista Alijagića, morilca nekdanjega notranjega ministra Draškovića.³² Komunizem bo imel samo enega mučenika več. Nasploh so zemljoradniki za ukinitve smrtnih kazni. Čeprav se že ustanavljajo vaški sveti,³³ izum srbskih zemljoradnikov — prva vest o kakšnem na Slovenskem se pojavi 16. februarja 1922, ko Naša Vas bombastično oznanja, kako se je v Ljubnem zgodilo »nečuveno nasilje« in se teptala ustava (žandarji so bili odvedli Andreja Zalesnika, šefa tamkajšnjega vaškega sveta, na policijo in ga zasliševali), zaradi česar naj bi se že bliskalo in votlo donelo v zemlji, ki trepeče za svoje sinove zemljoradnike (zavoljo policajnega nasilja v Ljubnem se je moral — na Avramovićevo interpelacijo v Narodni skupščini — zagovarjati celo notranji minister!), se Novačan vse bolj bliža Radiću. Za začetek hoče temu ugajati s tem, da sprejme njegovo verzijo dogodkov okoli propadlega atentata na vodjo Hrvatov.³⁴ Pribičević je najel komunista Hercigonjo, da umori Radića! Na enak način naj bi se prosluli demokrat znebil Milorada Draškovića, čigar uboj, izvršen po domnevnem Pribičevićem plačancu, komunistu Alijagiću, je obritemu obrazu beograjskega centralizma (brada le-tega je bil Pašić) omogočil prihod na položaj notranjega ministra — iz tega fotelja pa je nato zviti grobokop Države SHS udaril po svojih bivših sodelavcih komunistih, s čemer je zabrisal svoje povezave z njimi in okrepil prej precej majavo parlamentarno večino nadrazrednih centralistov v Narodni skupščini. Vsekakor zelo zanimive misli, vendar bi jih bilo dobro vsaj malo podpreti z dokazi: Milorad Drašković v času uboja namreč celo ni bil več notranji minister!

Nedelja 19. marca 1922 je bila nato spet znamenit dan slovenskega naroda.³⁵ Naša Vas se štiri dni kasneje hvali, da je do treh popoldne v hotel Union v Celju navrelo že čez 300 ljudi, čeprav zemljoradniki za ustanovni shod svoje stranke niso delali nobene posebne reklame. Ljudje se tudi niso ozirali na kleveto SKS, da bo prišlo do pretepa in da bo zborovanje oblastno razgnano. Zasedanje odpre ob že omenjeni uri sklicatelj, dr. Novačan, in predlaga za predsednika shoda br. Kuralta, posestnika iz Šenčurja pri Kranju. Seveda je imenovani Kuralt tudi izvoljen, nakar brž prepusti besedo Novačanu, ki po kratki utemeljitvi potrebnosti Slovenske zemljoradniške stranke za naše narodno življenje predlaga njeno ustanovno resolucijo. V nji stoji, da slovenski zemljoradniki sprejemajo državno zedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov (pozor: ne pa več tudi narodnega zedinjenja v nekakšen skupen jugoslovanski

³² Naša Vas, 18. št., letnik II, Celje, 16. mar. 1922, 2.

³³ Vaški svet gre sestaviti na zboru mož ene vasi ali občine, vanj pa je potrebno izvoliti predsednika, tajnika, blagajnika ter do 10 odbornikov, pri čemer je nujno izključiti vse bahače, žganjarje, neznačajneže in oderuhe. Svet se mora nato javiti strankini pisarni v Celju, Razlagova 11. Sestaja se vsaj enkrat mesečno. Geslo mu bodi: »V boj proti vsem kmečkim in delavskim škodljivcem, pijavkam in gosencam na našem narodnem telesu« (Naša Vas, 8. št., letnik II, Celje, 5. jan. 1922, 2) — torej: z Našo Vasjo za Novačanom naprej! Kar pa se je dogodilo v Ljubnem, je le posledica tega, da se pri nas »vlada s svojimi strankami istoveti z državo, vse drugo pa je izvendržavno ali vsaj protidržavno.«

³⁴ Naša Vas, 14. št., letnik II, Celje, 16. feb. 1922, 2; 15. št., letnik II, Celje, 26. feb. 1922, 1.

³⁵ Popis dogajanja povzemamo po Naši Vasi, 19. št., letnik II, Celje, 23. mar. 1922, 1, 2.

narod), še neosvobojenim bratom pa obljublajo, da jih ne bodo pozabili. Nato izražajo prepričanje, da smo Slovenci posebna kulturna in narodna enota, ki zahteva posebno, od ljudstva samega vzpostavljeno konfederativno notranjo ureditev, seveda v sporazumu s Hrvati in Srbi, ter revizijo vidovdanske ustave. Naprej sporočajo, da se zase in za svet imenujejo Slovenska zemljoradniška stranka. Za svoj statut sprejemajo statut srbske Zveze zemljoradnikov, razen monarhističnih določil v njem. SZS ni šteti le za politično stranko, temveč za del stanovskega gibanja kmetov in delavcev, ki ima za cilj uresničitev zahteve slovenskih, hrvaških in srbskih kmetov ter delavcev po pravični razdelitvi bremen in koristi družbenega življenja. Kot zaveznike novoustanovljena stranka pozdravlja med Srbi Zvezo zemljoradnikov, med Hrvati pa HRSS.

Kot se spodobi dobro pripravljenemu shodu, je bila resolucija sprejeta enoglasno in brez protesta. Novačan nato predlaga 16-članski glavni odbor stranke, ki je seveda tudi izvoljen. Njegov najvplivnejši ud je že prekaljeni zemljoradnik Anton Mahen, medtem ko sam Novačan formalno nima nobene funkcije, razen uredništva in lastništva glasila gibanja, Naše Vasi. Kako pa je v resnici on pravi vodja SZS, dokazuje dejstvo, da takoj po volitvi spet povzame besedo in v enournem govoru žigosa SKS ter terja konfederacijo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ker nismo nikakršno plemé namišljenega troedinega naroda, temveč narod vsak zase in posebej. Slovenski zemljoradniki se morajo povezati s kmetскими gibanji po državi, saj morejo edino ta — in to le složna — doseči zastavljeni cilj. Nato besedujejo še bratje Mahen, Golavšek, Kuralt, Čoh, Dolinar, Cerar in Berneker, ki povzdignejo glas zoper advokate — ti vladajo in terorizirajo kmetstvo —, zoper smrtno kazen in za zvezo kmetov in delavcev. Zborovanje zaključi neutrudni dr. Novačan z upanjem, da bo čez leto na Slovenskem zarožljalo že tisoč republikanskih (!) zemljoradniških vaških svetov.

Oblasti pa ni zanimal toliko shod SZS kot zgovorni hrvaški vodja Radić. Tako mora celo Naša Vas priznati, da je bilo Celje na Jožefovo 1922 »pod dojmom čarobnega imena Radić... Bogve zakaj, toda povsod se je govorilo in šepetalo, da pride Radić v Celje. Najbolj v skrbah so bile oblasti. Vsa celjska policija je bila mobilizirana in tudi orožništvo je bilo pripravljeno. Okrog hotela Union so švigali tajni policajni agenti in ogledovali vsak avtomobil, ki je imel črko C (Croatia...) Spraševali so se med seboj, kako neki Radić izgleda. Šaljivec od hrvatske meje je pripovedoval, da ima Radić dolgo brado do kolen, drugi so zopet govorili, da je silno visok, nekdo je trdil, da ima veliko glavo.«³⁶

Toda za temi precej grotesknimi dogajanji so se nad Novačana zgrnili črni oblaki. Na njegov naslov je kaj kmalu priromalo jezno pismo iz Srbije, ki je z ogorčenjem ugotavljalo, da je bila Jožefdanska resolucija SZS sprejeta brez vednosti in odobritve Glavnega izvršnega odbora Zveze zemljoradnikov. Ker je nasprotna statutu omenjene srbske stranke, se nikakor ne more sprejeti!³⁷ S tem je bila dokončno prerezana popkovina, ki je vezala začetek slovenskega zemljoradniškega gibanja s srbskim. Slednje je prvemu nedvomno pomagalo pri prvih korakih, toda hotelo mu je ukazovati (monarhizem, jugoslovanski narodni unitarizem), česar pa novačanovci nikakor niso mogli sprejeti.

A naš Katilina ni miroval in čakal na poteze drugih, temveč je ukrepal sam: Naša Vas že 30. marca prinese njegovo bojvito razmišljanje o slovenstvu in republikanstvu. Pove, da je slovenstvo kulturno dejstvo prvega reda. »Naš sladki »kaj« je zvenel tisoč let po naših seljaških [torej vsaj za hip ne več zemljoradniških — namig Radiću! I. G.] kočah in z njim je čarovnik Prešeren zbudil od mrtvih nad milijon otrplih in v močvirju pozabljenosti tonečih duš. Čemu bi se sedaj odpovedovali slovenstvu zavoljo nekakšne troimenosti na ljubo belgrajskih kapitalistov in framazonov, ki hočejo Veliko Srbijo? Da, pri-

³⁶ Naša Vas, 19. št., letnik II, Celje, 23. mar. 1922, 1.

³⁷ M. Plank, n. d., 255, 256.

znajmo si, politična komitaša srbstva Pašić in Pribičević hočeta Veliko Srbijo, zato sta nas vklenila najpoprej v centralizem vidovdanske ustave, nas vrgla v gospodarsko bedo prečanskega kulija, ki naj plačuje, dokler ne bo krvavi pot potil, ker bo po pauperizaciji, to je po popolnem obubožanju, mehkejši in voljnejši, da sprejme vsako politično pustolovščino hegemonistične belgrajske buržoazije. Jugoslavija bo ali centralistična, militaristična in monarhistična Velika Srbija ali pa bo moderna konfederacija (Združene države) z jasno izraženo državnostjo Slovencev, Hrvatov in Srbov — in če je kaj pameti v nas — Bolgarov.³⁸ Skratka: ali republika, ljudovlada ali monarhija, samovolja, omejenost in korupcija. »Medtem ko monarhija pozna samo podložnike, hoče in ima republika le svobodne državljane.«³⁹ »Že klenka ... džeparjem mrtvaški zvon, pridno vleče za vrv razumen zemljoradnik ter pozvanja strmečemu svetu, da se pripravlja za vse varalice naroda veličasten pogreb pri prihodnjih volitvah. Potem bosta zagrmela zemljoradnik in delavec beograjski porodici, da so minili časi, ko je Slovenec hlapčeval, da danes veje po Sloveniji zemljoradniški duh, ki pravi: Prost mora biti moj rod — Na svoji zemlji svoj gospod! Zemlja je narodova, prepojena z njegovo krvjo in znojem, ta mu je sveta in /u/pravljaj jo bode tako, kakor bo pravično za vse stanovce ter hoče, da bo ta zemlja tudi neodvisna. Narod noče, da bi v bogati Jugoslaviji živel Slovenec v kotu kakor zapuščen prevžitkar, nego hoče, da stanuje pod državno streho tako udobno kakor brat Hrvat in Srb. Vsi trije hočemo biti ravnopravni nosilci vsak svoje državnosti pod isto streho in nikaka podlaga ne tuje ne domače pete.«⁴⁰ To je vse kaj drugega kot delovanje SKS, ki se v tistih dneh »odlikuje« s podporo militarističnemu zločincu, vojnemu ministru generalu Zečeviću. Ta je brez potrebnih priprav, klical obveznike na orožne vaje in bil kriv smrti 299 vojakov! »Dokler beda vpije, ni nevarna. Ko pa umolkne in stisne zobe — tedaj, o samostojneži, vas bo spreletelo mrzlo po hrbtih!«⁴¹ »Odkrito vam povemo, da se dela v Beogradu proti volji naroda ... Vsak dan krivica nad krivico. Ne smete misliti, da bode to še tako dalje šlo.«⁴²

SZS dobi na seji svojega glavnega odbora 2. aprila 1922 petčlansko načelstvo, ki ga vodi enoglasno izvoljeni posestnik Anton Mahen. Organ kmalu dá med ljudi naslednje vrstice za razumevanje: »Ker krožijo v slovenskem časopisju vesti, kakor da je SZS sestavni del Saveza zemljoradnikov, smatra načelstvo SZS, da je dolžno podati tole izjavo: Savez Zemljoradnika je monarhistična stranka in nasprotuje v tej točki naši Jožefdanski resoluciji, v kateri je povdarjeno naše republikanstvo. SZS je torej popolnoma neodvisna in samostojna stranka slovenskih kmetov in delavcev. Mi smo zemljoradniki in republikanci. Naš prvi veliki shod bo odločil o tem, da li se bomo proglasili za slovensko republikansko stranko tudi oficijelno. Vse za ljudstvo — vse po volji ljudstva.«⁴³

Glavni strankin besednik dr. Novačan brž spiše udaren članek z naslovom Vstajenje: »Slovenski človek je suženj ... Izgubili smo vse in postali raja, raja brez značaja, topogledni kruhoborci, podobni kulijem na Kitajskem. Vstajenje je mogoče! Toda za nas ni dovolj eno vstajenje. Mi Slovenci moramo vstati trikrat. Prvič moramo vstati v sebi, v svojih srcih in svojih dušah. Vsak izmed nas mora očistiti svojo dušo vse suženjske navlake, ki se je nakopičila v nas tekom tisoč let ... Drugič moramo vstati kot kmetje in delavci. Kmetški stan je kakor globoki studenec, iz katerega črpamo nove in nove duševne sile. Ni ga velikega Slovenca, ki bi ne prišel iz vasi. Tretjič moramo vstati politično kot celota, kot narod, zakaj v svobodni Jugoslaviji nas hočejo degradirati na pleme kakor Hotentote ... Mi Slovenci smo narod. Vse drugo, kar pravijo, da

³⁸ Naša Vas, 20. št., letnik II, Celje, 30. mar. 1922, 1.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Naša Vas, 19. št., letnik II, Celje, 23. marec 1922, 2.

⁴¹ Naša Vas, 21. št., letnik II, Celje, 6. apr. 1922, 2.

⁴² Naša Vas, 21. št., letnik II, Celje, 6. apr. 1922, 1.

⁴³ Naša Vas, 22. št., letnik II, Celje, 13. apr. 1922, 1.

smo, mi nismo. Zavrnite vsakega škrica in dripca, ki vam trobi na uho, da smo pleme ali pa del »troedinega naroda« ... Tuje spoštujemo, na svoje pa bomo ponosni.⁴⁴ Potrebno je, da dihamo najprej svobodno »na lastna pljuča, ne pa, kakor zdaj, na belgrajske škrge.«⁴⁵

23. številka glasila SZS prinese napoved novih časov: »Naprej mladina«, kliče Naša Vas in tarna, da so se pri nas po prevratu polastili oblasti — na največjo narodovo nesrečo — politični starci. »Politični starci niso samo starci po letih, so tudi mladi politični starci, ki se iz strahopetnosti drže nazadnjaških nazorov ... V starih časih so starce pobijali ali pa so jih pometali v vodo. V modernih časih tega ne delamo, nekaj ker so starci pametni in se sami umaknejo mladini, nekaj pa, ker propoveduje nazor, da starci zaslužijo spoštovanje mladega naraščaja. V življenju moramo starce spoštovati, kakor nam veleva četrta božja zapoved. Za politiko pa ni četrte božje zapovedi in zato moramo mi mladi pregnati starce iz politike in javnega življenja sploh ... Proč z onemoglimi starci, na noge, republikanska zemljoradniška mladina!«⁴⁶

Bela nedelja 1922 (tisto leto je bila 23. aprila) prinese velik dogodek v smislu gornje napovedi.⁴⁷ v Pristavi ob Sotli je do 1000 zborovalcev ustanovilo Slovensko republikansko stranko. Z vznesenimi besedami popisuje Naša Vas, odtlej glasilo SRS, ta nenavadno sončni dan, ki se bo z zlatimi črkami zapisal v zgodovino slovenskega naroda. Sklicatelj shoda — kdo drug kot dr. Novačan — v plamtečem govoru zagovarja preosnovanje Slovenske zemljoradniške stranke v Slovensko republikansko zemljoradniško stranko in predlaga resolucijo, ki izreka vsem dotedanjim slovenskim strankam nezaupnico, spreminja ime naše edine poštene stranke SZS v SRZS — kar pomeni poudarjenje republikanstva Jožefdanske resolucije —, zagotavlja vsem pristašem in nasprotnikom boj SRZS — z zakonitimi sredstvi, a z vso odločnostjo — za republikansko konfederacijo svobodnih in samostojnih držav(nosti) Slovencev, Hrvatov in Srbov ter vidi rešitev socialnih težav naših ljudi v združnem programu SZRS (ki ga je ta podedovala od SZS — ta pa prevzela od srbskih zemljoradnikov). Toda »čim je izrekel br. Novačan besedo zemljoradniška, se je vzdignil med zborovalci silni vihar«. Prisotni zahtevajo opustitev zemljoradništva — ker gre za slovensko, ne za srbsko stranko. Okretni govornik to misel hitro sprejme za svojo in tako se stranka izključno po volji ljudstva poimenuje za Slovensko republikansko. To samo dokazuje, kako globoko narodna je! Od zborovalcev pride tudi pobuda, da resolucija še posebej pozdravi Radićevo HRSS kot prvo zaveznico SRS. Po sprejemu dokumenta Novačan grmi naprej. Težišče boja se seli od samostojnih na klerikalne sovražnike (prvi so po njegovem že docela povoženi): njihova opozicija v Beogradu je le papirnata, saj bivši ministri iz vrst SLS Korošec, Jankovič, Roškar in Gostinčar vlečejo mastne penzije od države. Klerikalna zahteva po slovenski avtonomiji je povsem neresna stvar, edina rešitev za Slovenijo v Jugoslaviji je republikanska konfederacija, saj bi Beograd tudi v primeru udejanjenja idej in zamisli SLS imel vpliv na naše življenje, česar pa nečemo niti v najmanjši meri. Vse druge naše stranke pa so bolj ali manj tako slabe, da ne predstavljajo SRS nobene resne ovire. Orator konča svoja izvajanja z geslom: »Svoboda, enakost, bratstvo!«

SRS se nadalje tudi ne zadovoljuje samo z načelstvom in glavnim odbrom, podedovanima od SZS, temveč bodi njena glava en sam človek, predsednik. Novačan se pusti prositi od svojih zvestih, ki ga seveda takoj predlagajo. Nazadnje le izjavi, da »sprejema to častno in odgovorno mesto, obljublja nemojno zvestobo slovenskemu narodu, zahteva pa enako zvestobo tudi od ljudstva: vsi za enega, eden za vse!«

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Naša Vas, 23. št., letnik II, Celje, 20. apr. 1922, 1.

⁴⁷ Popis dogajanja je povzet po Naši Vasi, 24. št., letnik II, Celje, 27. apr. 1922, 1, 2. Tudi citati za ta dan so od tam.

Z novim zagonom se vrže Novačanova stranka na delo. Kmalu je sklenjen sporazum z Radićem. Zgovorni hrvaški vodja tako 18. maja 1922 sporoča — potem ko zatrdi, da on sam kot Hrvat ni hotel in ne mogel, čeprav se ga je mnogo naprošalo za to, organizirati slovenskega republikanskega gibanja, ker smo Slovenci popolnoma samostojen in samosvoj narod — bratom čez Sotlo s prve strani 27. Naše Vasi sledeče: »Z Novačanom sva govorila že večkrat, danes dne 12. maja pa sva se sporazumela v tem: 1. Da Vi Slovenci organizirate čisto samostalno svojo Slovensko republikansko stranko. 2. Da bo temeljila ta Slovenska Republikanska Stranka na isti človečanski in kmetijski podlagi kakor Hrvatska Republikanska Seljaška Stranka in bi tako bilo najboljše, da bi se imenovala Slovenska Republikanska Seljaška Stranka. 3. Da bosta obe stranki v neposredni medsebojni zvezi, tako da Vi slovenski republikanci prihajate na najvažnejše republikanske seje v Zagreb, mi Hrvati republikanci pa da prihajamo na najvažnejše Vaše seje v Ljubljano ali Celje. 4. Da se mi Hrvati in Vi Slovenci, ko pride za to čas, skupno sporazumemo s takšno srbsko stranko, ki bo imela ravno tako človečansko podlago in program kakor mi. Bratje Slovenci, ljudje republikanci! ...

Svoboden more biti samo tisti človek, ki se nikogar in ničesar ne boji, pravičen pa samo tisti, ki ne sovraži nobenega naroda, nobenega stanu in tudi ne pošameznega človeka. Vsaka sužnost ima svoje korenine v strahu, vsaka krivica pa v sovraštvu, sebičnosti ali nadutosti.«⁴⁸ Pove še, da HRSS ni ne za militaristično, ne za buržujsko, ne za stanovsko, pač pa za kmetško narodno republiko, v kateri je kmet prvi in glavni človek, ker je v večini, ker največ dela in ker najbolj iskreno veruje v Boga.⁴⁹ Nekaj kasneje Radić tudi izjavi, da je kmetška republika nova politična vera, njeni razširjevalci pa niso agitatorji, temveč apostoli. In — mučeniki! Nad svobodno narodno voljo pa da ne more in ne sme biti ničesar, razen — po naravi stvari — Boga.⁵⁰

28. številka Naše Vasi z zadovoljstvom poroča, kako je SLS po zborovanju v Celju 22. maja 1922, ko so njeni veljaki izjavljali, da so tako republikanci kot monarhisti — kakor pač kdo hoče —, rotila Radića, naj se ne povezuje s SRS, ker bodo oni kmalu postali Slovenska republikanska ljudska stranka, vendar hrvaški vodja s temi ljudmi ni hotel imeti nobenega opravka, ker so že tolikokrat izdali slovensko ljudstvo. Sicer pa je menda dr. Korošec že pred tremi meseci trkal na vrata Hrvaškega bloka, vendar se mu niso odprla, čeprav je ponujal koncesije: Radiću se je preprosto gnusil!⁵¹ Hrvaški vodja se bo vsekakor povezal s perspektivnejšo slovensko stranko, predvsem pa s poštenejšo!

SRS je medtem — nekoliko tudi z Radićevim vetrom v svojih jadrih — živahno zborovala. 30. aprila je Novačan v Ljubnem popolnoma povozil socialdemokrata Krušiča, ki se mu je zoperstavljal.⁵² 21. maja je enako bridka usoda doletela nasprotnike SRS v Sv. Štefanu pri Žusmu.⁵³ Republikanski shod v Središču, ki bi moral biti 14. aprila ob treh popoldne, je odpadel, ker so samostojneži tamkaj organizirali lastno zborovanje ob enih, za ob treh pa pripravili pretep — a modro vodstvo SRS se ni pustilo zapeljati v nasilje. Nadvse pomemben je bil tudi 18. maj 1922.⁵⁴ Zborovanje republikancev pri Bolfenku je tega dne sicer res propadlo, ker so »samostojneži in klerikalci ... zbobnali vse svoje pristaše in agente iz trikotnika Ormož—Središče—Ljutomer« v Breznikovo gostilno, da je bila »nabito polna napetih in ohlapnih trebušov samostojnih in klerikalnih veljakov«. Ti so »takoj ob začetku shoda začeli uganjati

⁴⁸ Naša Vas, 27. št., letnik II, Celje, 18. maj 1922, 1.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Naša Vas, 29. št., letnik II, Celje, 1. jun. 1922, 1.

⁵¹ Naša Vas, 28. št., letnik II, Celje, 26. maj 1922, 1.

⁵² Naša Vas, 28. št., letnik II, Celje, 26. maj 1922, 2.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Popis dogodkov je povzet po Naši Vasi, 29. št., letnik II, Celje, 1. jun. 1922, 1, 2. Tudi citati za ta dan so od tam.

cirkus, tako gnusen in neumen, da se je človeku gabilo počenje teh koritar-skih vladnih pristašev in agentov. Kar je bilo poštenih kmetov in kmetskih fantov, so dostojno molčali. Zakaj pravi kmet je vedno dostojen, samostojni mešetar in klerikalni kričar pa mora biti brez srca in duše in navadno tudi brez pameti.« Zato pa se je v Središču par ur pozneje vse zasukalo drugače: čeprav so klerikalci, samostojneži in demokrati, ki se očitno morejo samo še z združenimi močmi postaviti republikancem nasproti, zasedli več kot polovico gostilne Šuhle in shodu vsilili svojega predsednika, je naš Katilina nad eno uro žigosal pokvarjenost vse slovenske nerepublikanske politike. »Borba je bila težka, Novačan pa jo je zdržal in povedal vsem strankam, kar jim gre.« Klerikalec prof. Vesenjak se mu je nato »v jokajočem glasu« zoperstavljaj, češ da je »edino zveličavno monarhija in se je s tem postavil v nasprotje s celjsko resolucijo SLS, ki je rekla, da je vsejedno si republikanec ali si monarhist. Samo da je v skledi dobra jed, kakšna je skleda, to je postranska stvar. Zavrnil ga je Novačan dosledno po stenografskem zapisniku takole: Vi klerikalci ste, kakor se reče Riba = Fisch, Miza = Tisch in kakor morska deklica, pol ženske in ribe pol. Kar pa se tiče sklede, je velik razloček med lepo skledo in koritom. Iz sklede jedo ljudje, iz koritov pa samo — svinje.« Očitno je skleda samo republika, monarhija pa korito — od tod so tudi monarhisti svinje. Po takšni miselni kadenci so bili nasprotniki seveda na tleh, ne glede na to, da so s svojim vinjenim kričanjem preprečili sprejem republikanske resolucije shoda. 5. junija 1922 je SRS v Pristavi zborovala že z 2000 ljudmi, kar je precej velika številka, le da se je do nje prišlo s pomočjo Hrvatov, ki so okrepili vrste slovenskih republikancev.⁵⁵ Se je pa tako živo demonstrirala čvrstost osi Radić-Novačan. SRS je postajala vse radikalnejša: slovenskim poslancem je zaklicala, naj Srbom enkrat že povedo, kako smo jim Slovenci sicer res bratje, toda zato nam denarnice vendarle še niso sestre! Kakšno bratstvo je to, da Slovenija plačuje več davkov kot kdorkoli drug v Jugoslaviji — pri čemer se ta denar ne porablja pri nas doma, kar bi bilo edino pošteno, pač pa v Beogradu, kjer rasejo palače kot na Slovenskem le gobe po dežju!⁵⁶ Skratka: Slovenci, »naša slovenska hiša gori!«⁵⁷

»Nasprotniki tulijo, oblasti že vzdigujejo svoj bič, nizke špijonske duše že vohajo s svojimi svinjskimi rilci okrog naših pristašev, izdajalci in ovaduhi stikajo svoje zločinske glave, ne da bi li zaslužili par Judeževih grošev z našo kožo, vsi batinaši in oberbatinaši, vsi šklafajzarji in oberšklafajzarji se pripravljajo, da bi z lažjo in nasiljem uničili in poteptali svobodno slovensko republikansko misel in vrgli iz nova slovensko ljudstvo pod jarem hlapčevanja in teme. Vse je na njihovi strani. Oni imajo državno kaso, imajo oboroženo moč, imajo v svojih rokah po koruptnih in prodanih poslancih zakonodajo, imajo tisk in skratka vse, s čemer lahko držijo k tlom svobodno republikansko misel nas kmetov in delavcev in duševnih delavcev. Mi pa smo goloroki, ubogi in nimamo razen Naše Vasi, ki jo vzdržujemo le z največjim trudom in največjo požrtvovalnostjo, ničesar, prav ničesar, kar bi postavili v boj proti silni armadi teme, korupcije in nazadnjaštva. Da, še nekaj imamo. Imamo poštenje, odločnost in junaško srce, imamo čisto idejo svobode, za katero gorimo z mladostnim ognjem navdušenja. Mi imamo močatost besede in poznamo svetost prisege, s katero smo obljubili vsem potlačenim in za svobodo trpečim neomajno zvestobo. Pridite vsi k nam, ki trpite in se mučite, pridite vsi, ki ste žejni svobode in pravice... Strnimo se vsi okrog čistega republikanskega praporja, na katerem blešči geslo naše: Naša vera, naš jezik in naša slovenska državnost v okvirju mogočne zvezne republike Jugoslavije, v kateri vladajta kmet in delavec na združni podlagi... Mi hočemo državo, mi hočemo Jugo-

⁵⁵ Naša Vas, 30. št., letnik II, Celje, 8. jun. 1922, 3.

⁵⁶ Naša Vas, 29. št., letnik II, Celje, 1. jun. 1922, 2.

⁵⁷ Isto.

slavijo, toda ne žandarsko in militaristično Jugoslavijo, marveč skupno svobodno domovino Jugoslavijo, v kateri bo imel vsak, Slovenec, Hrvat, Srb in Bolgar, ključ od svoje hiše. Naloga je velika in lepa, naloga je težka, naloga naša je strašna dolžnost. Dobro se zavedamo, da ne bo šlo gladko in ne kmalu, verujemo pa, da bomo končno zmagali. Zavedamo se, da nas bodo preganjali in da bodo posebno nas, ki smo prvi v Sloveniji vzdignili republikanski prapor, z vsemi sredstvi poskušali onemogočiti in uničiti. Nič zato! Ako pademo mi prvi, pridejo za nami drugi, ki bodo vzdignili republikanski prapor iz naših mrtvih rok... Naprej, republikanci! Širite našo misel od moža do moža, od žene do žene, od mladenke do mladenke, od fanta do fanta, povsod in vsekdar, pred cerkvijo in na sejnih in na drugih sestankih! Bodite previdni in pametni, toda vedno odločni! Ako vam kdo poreče, da nismo zreli za republiko, odgovorite mu in recite: Ljudstvo je vedno zrelo, da se reši svojih tlačiteljev!

V združitvi je moč! Združimo se v silne nepremagljive republikanske vrste, zakaj resnično vam povem: Biti ali ne biti, to je zdaj vprašanje!

Novačan.⁵⁸

Takšno nikomur prizanašajoče pisanje je sodu vse bolj izbijalo dno in 8. junija 1922 se je pot Naše Vasi tragično pretrgala. List, za katerega je njegov ustanovitelj postavljajsko trdil, da brez njega nihče ne more biti,⁵⁹ je ugasnilo. Kako in zakaj, pojasnjuje Novačanov drugi list, Republikanec, ki je tako nil. Kako in zakaj, pojasnjuje Novačanov drugi list, Republikanec, ki je tako kot Naša Vas organ SRS. Prva številka ga je prišla na svetlo 2. decembra 1922 in kar na prvi strani ostro, pristno novačanovsko, udarja po nasprotnikih. Vse druge stranke so se na pomlad 1922 združile proti SRS, ki so ji prepovedali Našo Vas in razganjali šode. Toda: »Svobodne misli ni mogoče uničiti. Napačno umevanje našega gibanja je dokaz, da vse slovenske stranke delajo proti volji ljudstva. Klerikalci imajo lep namen, da ostanejo na vse večne čase nadležni varuhi in lažnjivi glasniki Slovenije. Samostojneži so prestregli srčno kri slovenskega kmeta, toda namesto v kelih zlat, natočili so jo v korito sebičnosti. Socijalisti so bili in so še vladi dobrodošel policaj, ki s svetimi načeli socializma goni delavstvo v vročico proletarskih idealov, skrivaj na hrbtu pa drži votlo dlan, v katero pade Pašičev bakšiš. Narodni socijalisti pa so stranka brez živega programa, in se prav dobro počutijo v naročju velikih strank, oni niso ne hladni, niso vroči, zato jih bo ljudstvo »povegralo« kakor star denar. In demokrati? Vemo, vemo — Bog z njimi! Tako je današnja Slovenija v svojih uživajočih vrhovih nekulturna in zaostala brez ideala in neproduktivna, v nihavah pa se mučijo široke plasti kmetov in delavcev v črnem vsakdanjem delu, plačujejo davke, molijo in kolnejo in čakajo na odrešenika.«⁶⁰ Ta je seveda SRS in njen program. Pri nas drugje žal ni pameti. Vsa nerepublikanska politika je le boj za vlado in korita. Toda moči HRSS, Avramovića in morebiti tudi zemljedelskega gibanja Stambolijskega se bodo kmalu združile s trudom SRS, kar bo pomenilo prebuditev kmeta. To bo dosežek, primerljiv z vstopom delavstva v veliko politiko: 19. stoletje je prebudilo delavca, 20. bo kmeta!⁶¹

Zgodba zatrtja Naše Vasi pa je bila takale: zavoljo policijskega terorja v Celju ni več dobila tiskarne. V svojem obupu so se republikanci obrnili celo na samega dr. Korošca s prošnjo, da bi jim za tiskanje glasila dal na razpolago mariborsko Cirilovo ali gornjeradgonsko tiskarno. Toda šef SLS je prošnjo zavrnil z vzklikom: »Ni mogoče. Ste nam prenevarni!«⁶² Nič ni zaleglo niti za-

⁵⁸ Naša Vas, 26. št., letnik II, Celje, 11. maj 1922, 1. (Številka je sicer bila zaplenjena, toda nekaj primerkov se je je ohranilo.)

⁵⁹ Naša Vas, 10. št., letnik II, Celje, 19. jan. 1922, 2: »Kdor bere Našo Vas, jo spoštuje in rad ima, vpošlje naročnino. Kdor Našo Vas sovraži, pa jo bere, ker ne more biti brez nje, pošlje nemudoma naročnino. Kdor pa je sploh še ne bere, naj se temu privadi in pošlje naročnino.«

⁶⁰ Republikanec, 1. št., letnik I, Celje, 2. dec. 1922, 1.

⁶¹ Isto.

⁶² Republikanec, 4. št., letnik I, Celje, 21. dec. 1922, 2.

vzemanje Stojana M. Protiča za slovenski republikanski list.⁶³ Demokrat dr. Kukevec pa je za svoje posredovanje terjal odpoved bistvu — republikanstvu. Nato je skušal pomagati Radić, ki je v svojem Slobodnem domu ponudil prostor za slovensko prilogo. Toda manever ni uspel, ker je pošta ukrepala po oblastnih naredbah in »izgubljala« pošiljke hrvaškega časnika.⁶⁴ Medtem pa je tudi radikalsko-demokratska radikalno nedemokratična vlada (zatrtje KPJ, predvsem pa Naše Vasi) dogospodarila: dotokli so jo številni škandali, predvsem akcija Hrvaškega bloka.⁶⁵ Sproščenejšo politično klimo SRS brž izkoristi in zbere 32.000 kron, s katerimi začne tiskanje Republikanca pri celjski firmi Rodè, prekaljeni in več kot solidni že v dneh Naše Vasi.

Druga številka Republikanca odpre tudi kulturno fronto: Novačan živo demonstrira Stritarjevo misel, da je vsak Slovenec rojen jezikoslovec. Frakarsko elkanje je treba odpraviti ne le v govoru, temveč tudi v pisavi. Tvorno-pretekli deležniki na -l se zatorej naj odslej pišejo z o. »Z L se liže, z O se poje!«⁶⁶ L je krevljast monarhist, O pa je širok republikanec, lep glas našega poštenega ljudstva, ki kot SRS krščansko živi, nikomur delajoč krivice!⁶⁷ Odtlej pišejo republikanci v svojem pravopisu, ki jih že na ravni izrazne podobe jezika ločuje od vseh drugih in drugačnih.

Sicer pa je praktično vse izhajanje drugega Novačanovega lista v znamenju predvolilnega boja (volitve so bile razpisane na prelomu let 1922 in 1923 za 18. marec 1923), ki mu je glavna tema bila korupcija. Finančne malverzacije so vsi očitali vsem. Samostojneži so tako obtožili dr. Korošca, da je državo oškodoval za 112.740 ameriških dolarjev in 392.832 francoskih frankov, ob tem pa poudarjali, da šef SLS ni zavoljo te trditve tožil nikogar; »kdor pa je očital tov. Pucelj kako slabo dejanje, ta je moral pred sodnijo svoj očitek obžalovati, ker je tov. Pucelj tožil vsakogar.«⁶⁸ Enako so počenjali, kot smo že videli v Novačanovem primeru, tudi drugi veljaki zloglasne SKS. Nadalje je klerikalni Slovenski gospodar Novačana obtožil, da dobiva cele bale tisočakov od Radića. Ker vodja SRS drugače zadoščenja ni mogel dobiti — urednik Slovenskega gospodarja je namreč bil poslanec Pušenjak, ki ga je štivila imuniteta parlamentarca, zato tožba ni prihajala v poštev —, je 22. januarja 1923 ob osmi uri in četrť v celjski kavarni Evropa oklofotal imenovanega Pušenjaka, kar ni bilo lepo, je pa bilo edino mogoče spričo najbolj nizkotnega blatenja kot solze čiste osebnosti!⁶⁹ Hkrati je Novačan sam udaril po klerikalcih: ti so od Beograda prejeli 12 milijonov kron, da so ostali monarhisti tudi potem, ko so 21. maja 1922⁷⁰ v Celju izjavili, da so tako monarhisti kot republikanci.

Tudi republikanstvo je bilo pomembna tema predvolilnih spopadov. Do njega so se — nekoliko tudi zavoljo agresivne propagande novačanovcev — morale opredeliti vse resne slovenske stranke. Republikanec v zvezi s tem opozarja: »Vse naše stranke agitirajo zdaj z republikanstvom. Zdaj jim je republikanstvo vedno na jeziku, dokler pa so bile na vladi v Beogradu, so pa nas, prave republikance, preganjali kakor divjo zver... Pomnite: Edino prava republikanska stranka je SRS, ker nosi republikanstvo u svojem imenu in ker je v zvezi z Radićem. Druge stranke, ki imajo republikanstvo samo na jeziku pred volitvami, so že dokazale, da to svoje republikanstvo sramotno zatajijo, kadar ga je treba pokazati in za njega delati.«⁷¹

⁶³ Republikanec, 3. št., letnik I, Celje, 14. dec. 1922, 2.

⁶⁴ Republikanec, 1. št., letnik I, Celje, 2. dec. 1922, 3.

⁶⁵ Republikanec, 9. št., letnik II, Celje, 25. jan. 1923, 1.

⁶⁶ Republikanec, 1. št., letnik I, Celje, 2. dec. 1922, 3.

⁶⁷ Republikanec, 2. št., letnik I, Celje, 7. dec. 1922, 4.

⁶⁸ Kmetijski list, 16. feb. 1923, 1.

⁶⁹ Republikanec, 9. št., letnik II, Celje, 25. jan. 1923, 3. Novačanovci vzamejo v zaščito tudi Radića, ki ga SLS napada zaradi nove hiše: denar zanjo so dali ameriški Hrvatje, vodja HRSS pa ni kriv, če klerikalcem iz Amerike nihče nič ne pošlje! (Republikanec, 4. št., letnik I, Celje, 21. dec. 1922, 2.)

⁷⁰ Republikanec, 9. št., letnik II, Celje, 25. jan. 1923, 1.

Iljni vročici novačanovci vsekakor niso preveč natančni z resnico, tako za en dogodek znotraj osovražene SLS navajajo kar dva datuma!

⁷¹ Republikanec, 5. št., letnik I, Celje, 28. dec. 1922, 3.

S SKS si SRS ne daje več dosti oprakov, saj meni, da jo je že dovolj do-tolkla in zagospodarila nad njenimi nekdanjimi volilci: »Samostojneži bodo izginili kot stranka poslancev, kot stranka ideje pa ne morejo izginiti, ker ide-je nikoli imeli niso ... ideja ni žep in žep ni ideja.«⁷² SKS je zgolj še razvalina Pucljeve in Drogenikove (od demokratov podkupljene) slave.⁷³ »Slovenski kmet ima mnogo slabosti, toda eno dobro lastnost ima: Da svoje duše ne proda za denar.«⁷⁴

»Cicibambuli ali narodni socialisti« — »mleko in jesih pomešana, torej neužitna sirotka«⁷⁵ — tudi niso resna nevarnost. O času zatrtja Naše Vasi so sicer poskušali preslepiti pristaše SRS; bili so celo tako nesramni, da so zbo-rovali v svetem kraju slovenskega republikanstva, v Pristavi ob Sotli. Toda lokalni vodja te konfuzne stranke, Dobovišek, doživi po pisanju Republikanca klavrn polom, čeprav je daljnovidno, a docela nespodobno napovedal, da bo Radić Pribičeviću še v r. . lezel (celo Pašiču je!), Novačana pa spravil na spolek-tek teren: republikanci zabavljajo čez advokate, pa je njihov vodja vendar tudi sam advokat! Od česa živi?! Pristaši SRS zatrdje, da od podpore kmetov in očeta, advokatska gosenica na narodnem telesu pa da nikoli ne bo.⁷⁶ Je pač kakor Engels: živi od žuljev tistih, ki jim govori, da jih hoče rešiti izkorišče-valcev. Dialektika v praksi!

Raznim frakcijam socialistov SRS pobira veter iz jader z naslednjo tirado: »S kakšno pravico zlorablja naša socialisti znano geslo: Proletarci vseh de-žel, združite se! za svoje osebne agitacijske namene? Ko se vendar združiti ne morejo niti u Sloveniji, kjer imajo skoro več voditeljev nego pristašev. Če dva rečeta isto, ni isto. Med Marxom in Leskošekom [bodočim Luko] pa je razloček kakor med Bogom in celjskim klobučarjem Chibo!«⁷⁷ Delavstvo v Sloveniji je najnesrečnejše na vsem svetu. Izdano po komunistih — Miha Koren in Joža Nachtigal sta kandidata Pašičeve liste! — izdano po socialistih, ministru Kri-stanu in dolarskem princu Etbinu Kristanu, zapeljano po tržaškem frakarju »šocialistu« Golouhu, obupano in zapuščeno od vseh, a v svojem srcu vendar še čuvajoče razredni ponos proletarcev./«⁷⁸ Tudi rešitev naših delavcev je torej izključno pod praporom SRS, ki je konstruktivno protikapitalistično (ne kot ruski brezbožni komunizem destruktivno) gibanje!⁷⁹ Ta ne pobija socializ-ma, pač pa slovenske režimske policajsocialiste.

Pašičeva lista na Slovenskem je zgolj krinka; na brado njenega vsedržav-nega šefa so se obesili bivši komunisti! Sicer pa je vodilni politik Srbov v Re-publikancu predstavljen kot »zli duh predvojne Srbije in sin obrtnika iz Zaje-čara«. V Beogradu da poseduje 60 hiš, na Kosovem pa celo 175. Vrhu vsega je dobil še vojno odškodnino, da jih lahko popravlja in preureja. Nadalje si je njegov sin Rade, sicer razvpit korupcionaš, v Berlinu kupil 23 hiš, drugi člani »belgrajske porodice« pa še naslednjih 600. Za te manevre se je porabilo 100 milijonov dolarjev ameriškega posojila in 25 milijonov zlatih kron, ki jih je dala Avstrija kot vojno odškodnino.⁸⁰

»Demokrati ... so centralisti u dvojnem pomenu ... Oni so centralisti ker mislijo, želijo in hočejo, da bi se Slovenci, Hrvati in Srbi zvarili kar čez noč u jeden narod, torej da bi bili ena štruca iz treh vrst moke in da bi to štruco zmesili belgrajski peki ... Trije so eno samo v katekizmu in še tam je to ver-

⁷² Republikanec, 7. št., letnik II, Celje, 11. jan. 1923, 2.

⁷³ Republikanec, 16. št., letnik II, Celje, 15. mar. 1923, 1.

⁷⁴ Republikanec, 7. št., letnik II, Celje, 11. jan. 1923, 2.

⁷⁵ Republikanec, 16. št., letnik II, Celje, 15. mar. 1923, 1.

⁷⁶ Republikanec, 3. št., letnik I, Celje, 14. dec. 1922, 3.

⁷⁷ Republikanec, 5. št., letnik I, Celje, 28. dec. 1922, 3.

⁷⁸ Republikanec, 14. št., letnik II, Celje, 1. mar. 1923, 1.

⁷⁹ Republikanec, 5. št., letnik I, Celje, 28. dec. 1922, 1.

⁸⁰ Republikanec, 3. št., letnik I, Celje, 14. dec. 1922, 1.

ska skrivnost.«⁸¹ Drugič so centralisti v navadnem, dnevnoupravljalškem pomenu besede. V obojem se ujemajo s proslulimi samostojneži.⁸²

S klerosi ni šlo tako enostavno: bili so zavedni Slovenci in so terjali avtonomijo. Toda: »To je megljena beseda, to je kakor velik svinjski lonec, v katerega lahko namečete, kar vam je drago. Tudi občine so avtonomne, pa jih nakuri vsak okrajni glavar.«⁸³

»Autonomija še ni svoboda,
kakor nam trobi črna gospoda...
Autonomija dobi deželne doklade
za svoje poslance in svoje urade,
a Beograd, mislite, da bo tih
ostal brez davkov ko v celi menih?
Autonomija — to so le dvojni davki,
na starem škornju novi popravki,
krparije nikoli nič prida ni,
to ve vsak, ki ga danes čevljev tišči.«⁸⁴

SLS poleg tega že trideset let vpije o vsakih volitvah, da je vera v nevarnosti. Čudno, da samo za čas volitev!⁸⁵ Po veri je klerikalna tudi SRS, seveda pa v politiki ne.⁸⁶ Strupena bodica zadeva SLS tudi iz dvostišja:

»Iz Beograda, klerosi, prejemate ministrski penzijon,
doma pred ljudstvom pa špilate opozicijon!«⁸⁷

Kam vodi klerikalna pot, pa nazorno kaže »Šušteršič-Zlindra-Volkodlak-Čičikov«, ki zdaj z vladinim denarjem kupuje slovenske mrtve duše. Temu je na naši zemlji dovoliti samo osebno svobodo, stanovanje in grob; če dobi kaj več, smo vredni, »da se razselimo kakor cigani, a slovensko zemljo da zasede drug narod, ki ima več časti in ponosa.«⁸⁸

Najusodnejša pa je za SRS Radičeva HRSS. Od Jožefdanske resolucije SZS naprej je ta hrvaška stranka glavni Novačanov zaveznik in podpornik. Avramović se je 1. novembra 1922 s svojim tajnikom sicer mudil v Celju, toda nekdanje prisrčne zveze med njim in Novačanom spričo republikanstva slednjega ni več. Sprva skuša SRS postaviti skupno listo s HRSS po celi jugoslovanski Sloveniji in na Hrvaškem. Toda 21. januarja 1923 Radičevo glasilo Slobodni dom za javnost nepričakovano naznani, da HRSS ni (več) v nikaki zvezi z dr. Novačanom, kar pa je le posledica dogodkov v Celju 7. januarja tistega leta.⁸⁹ Vodja SRS je tega dne pričakoval Radiča, ki je menda celo telefonično obljubil, da pride v Celje, na sestanek o postavitvi skupne liste obeh republikanskih strank za Štajersko s Prekmurjem. Za to priliko je spisal v Republikanca uvodnik, v katerem bombastično razglašajo Matijo Gubca za skromnega predhodnika hrupnega hrvaškega vodje dvajsetih let našega stoletja.⁹⁰ Toda na

⁸¹ Republikanec, 3. št., letnik I, Celje, 14. dec. 1922, 3.

⁸² Poleg tega so samostojneži in demokrati ostudni tudi zato, ker nastopajo fašistovsko: ko je 19. maja 1922 zgorelo gospodarsko poslopje Antona Mahna, so novačanovci več kot prepričani, da je to maslo SKS. Demokrati pa ščitijo orjunce, ki so v Celju 1922. leta pretepli zdravnika in skladatelja dr. Antona Schwaba, v Mariboru razbili klerikalno tiskarno — SRS obsoja vsakršno nasilje, ne glede na to, zoper koga je usmerjeno!

⁸³ Republikanec, 1. št., letnik I, Celje, 2. dec. 1922, 1.

⁸⁴ Republikanec, 16. št., letnik II, Celje, 15. mar. 1923, 2.

⁸⁵ Republikanec, 9. št., letnik II, Celje, 25. jan. 1923, 1.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Republikanec, 11. št., letnik II, Celje, 8. feb. 1923, 1.

⁸⁸ Republikanec, 6. št., letnik II, Celje, 4. jan. 1923, 3. Klerikalcem očita SRS tudi uvedbo predpotopne cirilice v slovenske šole, zavoljo česar so štirji bivši ministri SLS prišli do mastnih penzijonov (Republikanec, 9. št., letnik II, Celje, 25. jan. 1923, 1). Spričo tega so obtožbe črne gospode, da republikanci s svojim o-jem v tvornoprotektilnih deležnikih srbujejo, docela neresne.

⁸⁹ Dogajanje tega dne in prejšnjega večera je povzeto po pisanju Republikanca, 7. št., letnik II, Celje, 11. jan. 1923, 1, 2. Tudi citati so od tam. To pa ni bil edini pretes v vrstah SRS: posamezni pristaši se pridružajo, ker je strankino glasilo v rokah enega človeka. Ta jim lahko kdajkoli zaveže jezike — glej M. Plank, n. d., 260. Toda te ugovore Novačan utiša z ustanovitvijo konzorcija za izdajanje Republikanca. Stvar tudi primerno ocvetliči z izgovorom, da list tako ne bo več visel na plečih enega človeka.

⁹⁰ Republikanec, 6. št., letnik II, Celje, 4. jan. 1923, 1.

svete tri kralje sta se v Celju pojavila le Radičeva poslanca dr. Pernar in Robič ter sporočila, da je njun šef bolan in da ga naslednji dan ne bo v Celje. Kljub temu pa je bil 7. januar zelo živahen. Najprej je policija nezakonito razgnala republikansko zborovanje v gostilni pri Kroni. Nič ni zalegla intervencija pri oblasteh: Novačanu je ravnatelj policije, dr. Senekovič, cinično pojasnil: »Oblasti imajo pravico interpretirati zakone, kakor same hočejo.« Republikanci se niso pustili zastrašiti in so se hitro znašli: sklicali so sestanek svojih zaupnikov v spodnjehudinski Pristovškovi gostilni. Policija je stavbo sicer kmalu obkolila, toda 120-glavo razširjeno vodstvo SRS je vseeno zasedalo. Dr. Pernar je odločno zahteval, naj bo Radič nosilec skupne republikanske liste za volilno okrožje Maribor—Celje; hkrati pa ni bil pripravljen sprejeti reciprocitete za Novačana ali katerega drugega slovenskega republikanca kot nosilca skupne liste na Hrvaškem. Vodja SRS je brž izbruhnil: »Kakor mi nočemo, da bi bili nad nami Srbi, tako tudi nočemo, da bi nam komandirali Hrvati... Verujemo Radiću in smo z vso dušo za njegovo idejo, toda politika je politika. U politiki je treba stati vedno na varnih temeljih... Radič ni opica, da bi ga kazali okrog (po Slovenskem), zbuja hrup in radovednost ž njim ter z njegovo veliko osebnostjo lovili volilce.« SRS, ki ima pristašev kot listja in trave, ni treba nobene politične vabe! Novačan tudi izjavi, da bo branil samostojnost svoje stranke vedno in povsod ter za vsako ceno in žrtev. Dr. Pernar poskuša s kompromisom: do 40 odbornikov SRS naj gre k Radiću v Zagreb na pogajanja. Toda Novačan ga zavrne, da kot gost ne more ničesar predlagati. Na to je advokat iz Zagreba sejo seveda zapustil.

Propagandna akcija dr. Novačana, ki se razglša za »študenta revolucije—narne Moskve in republikanskega Pariza«, ⁹¹ udari sedaj tudi po Radiću, še posebej ostro potem, ko ta javno objavi zlom slovensko-hrvaške republikanske osi. Hrvaškemu vodji očita, da nima srca za delavstvo, ki ga SRS nikakor ne bo zapustila. Tudi mu ne gre v slast zagrebško »je...nje vlaške (srbske) matere«: ⁹² srbske sirote res niso krive, da nosijo srbsko ime. Slovenski republikanci pa hočejo misliti s svojo glavo in dihati na lastna pljuča. Poleg tega SRS ne bo nikoli dovolila trgiranja Prekmurja, Ormoža in Ptuja od živega mesa Slovenije, ⁹³ kar je zahteva zagrebških kapitalistov, ki hočejo imeti direktno zvezo z Avstrijo in ki podpirajo Radića. Novačanovci HRSS brž označijo za stranko »zagrebškega judovskega kapitala« ⁹⁴ ter hudomušno zapišejo, da se pri Hrvatih zmeraj nekaj kadi, pečenke pa nikoli, nikoli ni! ⁹⁵

Tako je SRS na volitvah 18. marca nastopila čisto sama, na smrt sprta z vsemi konkurenti. Sicer je živahno zborovala: 14. januarja v Kostrivnici in Sodni vasi, ⁹⁶ 20. v Zidanem mostu, 21. v Rečici in Šmartnem ob Savinji, 22. v Mozirju, ⁹⁷ 11. februarja na Ptuj ⁹⁸ in potem še mnogokje, toda volilni rezultat je pokazal, da povsod prepovršno. Ljudi so republikanci SRS (kajti republikanci so bili tudi slovenski pristaši HRSS) prepričevali, kako razen njihove stranke nobena druga ni vredna nič, njihova lista — tretja po vrsti na Štajerskem, ki blesti v rumeni barvi maščevanja za vse krivice nad ljudstvom ⁹⁹ — pa pomeni in v primeru zmage zagotavlja politično, gospodarsko in kulturno svobodo slovenskega naroda, njegovo popolno suverenost v okvirih slovenske republike v konfederativni zvezi z republikami Hrvatov, Srbov in Bolgarov (po zgledu ZDA in Švice), ki bo imela skupne le vojaške zadeve (toda: polki v Sloveniji bodo samo slovenski), zunanjo politiko, carino in finance (a te bodo skupne le po risbi denarja, dočim bo že napis na njem pri nas samo slovenski).

⁹¹ Republikanec, 8. št., letnik II, Celje, 17. jan. 1923, 2.

⁹² Republikanec, 14. št., letnik II, Celje, 1. mar. 1923, 1.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Republikanec, 16. št., letnik II, Celje, 15. mar. 1923, 1.

⁹⁵ Republikanec, 16. št., letnik II, Celje, 15. mar. 1923, 2.

⁹⁶ Republikanec, 8. št., letnik II, Celje, 17. jan. 1923, 2.

⁹⁷ Republikanec, 9. št., letnik II, Celje, 25. jan. 1923, 3.

⁹⁸ Republikanec, 12. št., letnik II, Celje, 15. feb. 1923, 3.

⁹⁹ Republikanec, 13. št., letnik II, Celje, 22. feb. 1923, 1.

Predsednik Konfederacije bodi po turnusu enkrat Slovenec, drugič Hrvat, tretjič Srb, četrtič Bolgar in potem spet od začetka.¹⁰⁰ Edino SRS odrešuje slovenskega kmeta in delavca, sploh slehernika!

Zaradi zapletov z Radićem ter strankarske nediscipline SRS na Kranjskem ni prišla do svoje liste, čeprav jo je obljubljala in prijavila, a jo je sodišče zavrnilo.¹⁰¹ Svojim pristašem je zato svetovala ali volilno abstinenco ali pa glasovanje za naprednjake. Klerikalci ne smejo dobiti niti enega republikanskega glasu!¹⁰²

Za potrebe svojega predvolilnega boja si je SRS omislila republikanski dinar, ki ga je hrupno nabirala po zborovanjih. Nateklo se ga je 9858,5 din in 3 ameriške dolarje,¹⁰³ vendar so ga republikanci mnogo porabili docela neproduktivno za različne globe in kazni spričo prekrškov, ki so jih zagrešili v pretni kampanji.

In potem so bile volitve...

»Belgradu je slovenski narod naznanil dne 18. marca svojo neupogljivo voljo, da noče nič vedeti o vsiljenem centralizmu, o njegovi koruptni upravi, o njegovem nerazumevanju slovenskih potreb, o njegovi nesposobnosti in počasnosti. Slovenski narod hoče za bodoče sam s seboj upravljati.«¹⁰⁴

Dr. Korošec v imenu 21 narodnih poslancev SLS

Republikanci SRS so na Štajerskem dobili komaj 1461 glasov, medtem ko zmagovita SLS 56.665, HRSS pa 10.186.¹⁰⁵ SRS je zagotavljala, da bodo republikansko (toda ne pod praporom HRSS!) volili »vsi ponižani, vsi razžaljeni, vsi teptani, vsi revni in ubogi, vsi, katerim /so vladinovci vseh vrst/ prizadejali ... u nebo vpijoče krivice in končno vsi, katerih tilnik se ukloniti noče,«¹⁰⁶ sedaj pa je morala spoznati, da je ljudi vseh teh kategorij na Slovenskem silno malo. Popoln polom je Novačana strl.¹⁰⁷ Brž je ustavil Republikanca, že 10. avgusta 1923 pa je v Slovenskem narodu objavil spis: Vsi pojdete za menoj! in v njem razglasil, kako se je spokoril ter postal monarhist. Ni šel »po pare«, niti ni izdajalec domovine, le razočaran je nad republikanstvom, ki ga Stipica (Radić) malopridno, »s pristno hrvaško kričavostjo zlorablja« za svojo politično kariero, kar je spoznal v minutah svojega zadnjega obiska pri hrupnem hrvaškem voditelju. Ta mu je namreč tedaj dejal: »Znaš, Novačane, mi čemo se možda republikanstvu i odreči, ali Beograd mora to skupo da plati! ... To nismo mi toliko Hrvatska republikanska seljačka stranka, več smo za pravo Hrvatska Radićeva seljačka stranka i možemo svaki čas, da se opet tako nazovemo, ustreba li nam!«¹⁰⁸ Namesto konfederacije Novačan zdaj hvali srbsko nadvlado v Jugoslaviji: bivši predsednik SRS se je pač bil med 18. marcem in 10. avgustom oglasil na Bledu pri kralju Aleksandru in praktična politika sta brž sklenila dogovor — Novačan bo zapustil vrste slovenskega republikanstva, kralj pa ga bo za to spravil v diplomacijo.¹⁰⁹

Tak je bil torej konec Novačanovega najplodnejšega ukvarjanja s politiko. Med Slovenci je bil prvi, ki je popolnoma nedvoumno terjal slovensko suve-

¹⁰⁰ Republikanec, 11. št., letnik II, Celje, 8. feb. 1923, 1. Seveda pa še od prej velja socialni — združniški program SRS, podedovan od SZS (tudi zahteva po radikalni agrarni reformi, zlasti na cerkvenih posestih), vendar je zdaj manj poudarjen. SRS obljublja v primeru zmage tudi uvedbo svojega pravopisa, svojega republikanskega o na mestu frakarskega!

¹⁰¹ Republikanec, 14. št., letnik II, Celje, 1. mar. 1923, 1. Slovenec, 23. 2. 1923.

¹⁰² Republikanec, 15. št., letnik II, Celje, 8. mar. 1923, 2.

¹⁰³ Republikanec, 16. št., letnik II, Celje, 15. mar. 1923, 3.

¹⁰⁴ Slovenec, 20. marec 1923, 1.

¹⁰⁵ Slovenski gospodar, 29. marec 1923, 2.

¹⁰⁶ Republikanec, 7. št., letnik II, Celje, 11. jan. 1923, 2.

¹⁰⁷ Novačan je računal na to, da bodo volitve 18. marca 1923 odločale o usodi slovenskega naroda za desetletja in desetletja: upal je pač na republikansko zmago, vsaj za javnost. Ko je potem ni bilo, ni čudno, da je zapisal v svojega Hermana Celskega o Slovencih tole: »Drugi knezi vladajo nad polnokrvnimi plemen, to naše ljudstvo pa ... kot da je davno odtočilo pol svoje srčne krvi — kot da mu sence Alp zastirajo možgane!« (Izdaja, omenjena v opombi 4, 192.) Tudi: »To ljudstvo ima pravico vstati šele na sodni dan.« (209 stran navedene knjige.)
¹⁰⁹ Glej J. Vidmar, Obrazi, Ljubljana 1985², 396, 397. Če smemo na tem mestu opozoriti še na dosedanja objavljana o Novačanovih podvigih, moramo omeniti zlasti tehtno pisanje Jurija Petrovskega v ZC, 38. letnik, št. 1-2 (žal se ukvarja le z listom Republikanec) in B. Hartmana spremno besedo k Novačanovim dnevniškim zapiskom Jeruzalem—Kairo, Ljubljana 1986.

renost in državnost. Kako prav je imel, kaže usoda avtonomističnih klerikalcev, ki so se pri skupni suverenosti s Srbi in Hrvati morali, če so hoteli vladati Sloveniji, za kar so mandat volilcev nedvomno imeli, ponižujoče povezovati s srbskimi strankami. Najštevilčnejši Srbi so tako odloč(il)no posegali v slovensko in hrvaško življenje s svojo voljo brez pristanka obeh prizadetih narodov, kar je bila vsaj od Wilsonove razglasitve samoodločbe narodov tudi s političnega stališča čisto navadna uzurpacija. Veliki poraženec volitev leta 1923 je bila »jugoslavenarska« JDS, zmagale pa so stranke narodov: veliko-srbski radikali (NRS), hrvaška HRSS in slovenska SLS. Ker se je Radić s svojim političnim akrobatstvom izkazal za nezanesljivega partnerja, se je SLS morala povezati z NRS, če je hotela vsaj nekoliko udeležiti pooblastila, ki ji jih je dal slovenski narod. To jo je stalo zelo mnogo načelnosti in jo pognalo na usodno pot vsakodnevnega pragmatizma. Radikalci so pač mogli kupčevati ... in kdor je manj zahteval ter se jim bolj uklanjal, je dobil nekaj prostora pri koritu oblasti. Novačan, ki je starojugoslovanske razmere kot luciden um gotovo dobro uvideval, je tako preroško mogel napovedati dan, ko bo gospod Radić, da, celo ta politični talent par excellence, ali smešen ali pa tragičen. Bil je oboje: prvo ob Markovem protokolu in kot Pašićev minister, drugo ob umoru. Vodja SRS si iz takšnih gnilih razmer z idejo ni znal pomagati, zato pa tem bolj s prakso, ki je produktivno republikansko vizijo suverene slovenske državnosti prepustila novim močem in drugim rokam. Žal te v odločilnih časih niso vedno imele stvari primerne in zadevi potrebne neodvisnosti, da bi jo udeležanje v čistosti in sijaju zamislil svojega marsikdaj v dejanju in besedi tudi precej prostaškega prvoboritelja.

Summary

A SHORT HISTORY OF THE SLOVENE AGRICULTURAL AND SLOVENE REPUBLICAN PARTY OF ANTON NOVAČAN

Igor Grdina

The Slovene poet, writer, dramatist, politician, lawyer and diplomat Dr. Anton Novačan (1887–1951), formed at the end of 1921 and the beginning of 1922 from the dissidents of the Independent Agricultural Party, who did not agree with the party's entrance into the Yugoslav centralistic government and its voting for a centralistic constitution, the Slovene Agricultural Party. At its beginning the party was given support from the Serbian Peasant Association of Mihajlo Avramović. From him the Slovene Agricultural Party assumed the demand for peasant prevalence in social life, but without oppressing other parties, for widest economic and political democracy, based on as many as possible rights for both sexes; but rejected the Yugoslav national unitarism and monarchism of the Serbian agriculturists. Thus the mutual relations broke. Novačan then connected the Croatian republican peasant leader Radić; as the first among Slovenes he demanded independent nationality in the frame of a sovereign Slovene republic inside a confederation of Slovenes, Croats, Serbs and Bulgarians. He also conceived a transworld peasant International (but not under communist, working-class leadership as Kresinerna was), and demanded economic development of mankind only in accordance with laws of nature, nothing by force, otherwise the nature would resist («revenge of the soil»). To his opinion mankind could develop only in peace and nonviolence. Novačan's movement changed name on the 23rd of April 1922 into the Slovene Republican Party, which was rigorously persecuted by the government (it suppressed the party's first magazine *Naša vas* /Our Village/). On elections in 1923 the Slovene Republican party attempted to present itself in a unified republican block together with Radić's HRSS, but the union was not brought to realisation as the Croatian party presumably wanted to set Transmuraland, Ptuj and Ormož apart from Slovenia. Thus the Slovene Republican party appeared alone on elections, and only in the Stryian constituency.

Despite the violent, many a times even insolent campaign against all other parties in its second magazine (*Republikanec* — The Republican), the party experienced a complete failure (0,8 % of votes in Slovenia!). Dr. Novačan joined the monarchists and became a diplomat (Varšava, Braila, Kairo, Celovec, Bari); his followers joined the republicans around the Ljubljana magazine *Autonomist* (The Autonomist).

Pri Slovenski matici je izšla knjiga

Božo Otorepec

Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem

S kritično študijo o srednjeveških grbih in pečatih naših starejših urbanih naselij smo dobili delo, ki smo ga zelo pogrešali, toda to dokaj obsežno delo prinaša v resnici več, kot obljublja naslovni okvir. Avtor je zbral domala vse dostopne arhivsko izpričane podatke o starejši zgodovini naših mest in trgov, ne samo tistih v današnjih političnih mejah Slovenije, marveč celotnega slovenskega etničnega ozemlja. Pri tem je kritično ovrednotil in mnogokrat tudi korigiral ali vsaj izpopolnil dosedanja zgodovinska spoznanja.

Otorepčeva študija je znanstveno pomembno delo, rezultat dolgotrajnega in zavzetega študija. S svojo akribijo in razgledanostjo presega marsikatero podobno tuje delo, pri nas pa je popolnoma pionirskega značaja. Lahko rečemo, da je to ena najpomembnejših edicij, kar smo jih za starejši čas naše zgodovine doživeli v zadnjih desetletjih. Delo spremljajo tudi reprodukcije ohranjenih pečatov.

Po dogovoru med Slovensko matico in Zvezo zgodovinskih društev Slovenije imajo člani zgodovinskega in muzejskih društev možnost kupovati knjige SM po posebnih članskih cenah, ki sicer veljajo samo za člane Matice.

Slovenska matica, Trg osvoboditve 7, 61000 Ljubljana
Telefon: (061) 214 190